

Értelem-riadó!

O, az a teremtő Értelem!
fel tudta mérni fönn az űrt,
s az atommagot megmérte lenn,
s lényt, kit e planéta szült,
ma már a mindenségbe küld,
s nem tűr zavart tudásban, ismeretben,
s még a káoszban is rendet teremt,
mert minden kusztától rögtön visszarebben,
de fényt vetít mély sötét tengerekben,
és mindenütt, hol csak sejtes dereng,
mert eleme a tiszta Fény, s a Rend,
és sugara, mely Időn-Téren áthat,
már meghódított minden anyagot,
s fölzsabadít roppant energiákat,
s birtokba vette magát a Magot,
így csodái száma már tömegtelen,
csak azt, kit átka oly keservesen vert,
végre már az emberben az Embert
mért nem szabadítod föl hát Értelem!

Még sok lázadó, lásd, lélekszakadva,
vad táncrohamban, mint bősziút bolond,
Szépségek istenét is megtagadva
csak az Arany Borjú körül tolong.
Hát mit ér a Rend, melyel az Anyagban
alkottál annyi csillogó csodát,
ha e Föld adta ősi javakban
Osztó Vékád azoknak adod át,
kiknek csak szava eles, agya tompa,
kit mégis aranycsengés dekorál,
s mint ordasoknak bent a nagy vadonba.
„Ki bírja, marja!” náluk a morál.
Hiába, hogy sok művedért csodállak,
mindenség-járó szárnyas Értelem,
ha szákmány-harcban, lásd mégis csak állat
lesz, ki tiporja azt, ki védtelen.
Mindnyájunknak egyformán anyja Földünk,
hát mért több mindig a kenyértelen?
s hogy marakodva koncon, annyit öltünk,
hogy túrd el, büszke Értelem!
Ez asztalnál jóllakna mind a vendég,
de gaz sáfárok mérték javait,
kik kisémmizték mindig azt, ki gyengébb,
s pusztába veszték szelid szavaid.
Mért kell, az ember csak Káint kövessen?
Vedd el dorongját, féltő Értelem.
S a földre, hogy dús áldozatja tesszen,
csak búzát, rizst, de Láng-Magot ne vessen!
mert akkor sorsa már reménytelen.

Időnk méhében egy világ vajúdik,
— s e Nagy Szülés csak legyen vértelen! —
hát fogd kezünk, s vezess a tiszta útig,
füsttelen fáklás, fényes Értelem!

ott csak mozgó jégtáblák úsztak lefelé. De már nem lehetett habozni, mert a távoli őrszem-puskalövésével jelezte, hogy szökevényeket látott. A katonák rendetlen futásban közeledtek.

Mintegy negyven méternyire jutottak a partmenti szilárd jégen, s Csala ott felkapva az ijedelemtől alélt leányt, átugrott vele a közelükbe jutott úszó jégtáblára. Hirtelen megzdült, mert a szabadon mozgó tábla teljes erővel nekivágódott a parti jégnek és az útközésteől forogni kezdett. Ez volt a szerencséjük, mert estükben belésüppedtek a hóba, s a feljüket tóduló jégrétegek természetes védőbástyát alkottak a part felé. A parton álló katonák elrettentek a látszólagos öngyilkosságnak ettől a módjától. Ijedten nézték a jégzörnyetegek torlódását, aztán megadták a búcsúzóit a halálba menekült szökevényeknek. Nyolc fegyver dörrént egyszerre, és a golyók pattogva fúródtak a jégtáblákba.

Csala magára roskadni érezte az egész világot. A lövést még hallotta, de aztán eltompultak az érzékei, szempillái lecsukódtak, kezében tartotta Henriette puha csuklóját, aztán elvesztette az eszméletét. Mikor eszmélni kezdett, égető fájdalmat érzett a lábában, és jég hideg levegő csapkodta az arcát. Egyszerű volt. Aki nemrég még mellette volt, szomorú sorsának osztályosa, élete reménye, a kis francia lány nem volt sehol. A jégtábla éppen ketőjük között szakadt szét, és az ádáz folyam hullámai elragadták mentőangyalát.

Amikor végre a folyam sodra a bal part felé vetette a jégtáblákat, Csala egyik tábláról a másikra ugrálva, végre szilárd földre jutott. Csángó faluba jutott, de bizalmatlanul fogadták, féltek a szökevénytől, nem fogadták be sehol sem. Kétnapi fáradt vándorlás után betért az első magános házba, mely útjába akadt. Nem bánta már, akármilyen lesz a sorsa. Abban a házban egy rőt szakállú, különös ember fogadta az udvaron.

— Uram, az előbb ezt a szót hallottam öntől, hogy Istenem! Én szeretem a magyarokat...

Csalából Zákány

Kiderült, hogy a különös ember lengyel menekült, aki a magyar szabadságharcban is részt vett. Hamar tisztába jöttek egymással, és azontúl a lengyel barátjának, társának, testvérének tekintette a vendéget. Pozdnitzkynek hívták, aki kereskedő lévén, gyakorta utaztatta embereit a szomszédos országokba. Utlevelet szerzett Csalának, hogy Magyarországra utazhassék. Egyik román emberét beküldte a bakui prefektushoz, hogy a saját nevére váltson utlevelet gyapjúküldemény kísérése céljából. A jámbor románt Stepan Zakanuznak hívták, és Csala most ezzel az utlevéllel és névvel indult útnak.

— Csak legalább valami értelmesebb névhez jutottam volna — jegyezte meg búsan, mikor megkapta a hazatérés zálogát.

— Egyet se búsuljunk azon — úgymond az élelmes lengyel. — Ugye, minden jó magyar név ipszilonnal végződik? Na hát. Az utolsó u betűnek a második lábához egyszerűen farkat ragasztunk, és olyan takaros magyar nevünk lesz, hogy öröm lesz olvasni.

Mindjárt bele is mártotta a kalamust a tintába, és megette a kiigazítást.

— Adja csak azt a tollat, bajtárs — mondta Józsi —, hadd tegyem oda én is a kezem vonását.

Azzal két jókora vesszőt húzott az a betűk fölé.

Napokig járkált a pók a fejem fölött, mint valami holdbéli lépegető. A fehér falon járkált, mely ferdén hajol az ágyam fölé. Kékesen dereng a ferde fal fölöttem, az én egboltom. A pók köröz rajta. Idegesítő, szorongató, mint egy hidegháború: ki tudja, mikor válik meleggé.

Mikor eloltom a lámpám, nem látom a pókot.

Várom, feszengő, készenléti állapotban, míg éberségem elernyed, s elnyom az álom.

Ki bírja tartósan a feszült idegállapotot?

S a pók bizonyra erre vár, erre az elernyedésre, erre a figyelemkihagyásra. Az éj leple alatt majd aláereszkedik ejtőernyőjén a paplاندombok közé a paplanvölgyekbe.

Köröz a pók fölöttem, kiszemeli a mélyben arcom városát. Arcom épületei: orrom, szemem, szám a kiszolgáltatottságtól borzongnak.

Kerek a pók, tányérakna, hosszú pálcálábai kosarosan tapogattják az egboltot, kémholdak antennái.

A pók veszedelmes dologgal játszik: hálót készít. Úgy gondolja, e veszélyes holmi egyedül reá ártalmatlan, a titok birtokosára.

Biztos a dolgában, hogy büntetlenül élhet vele.

Teljesen nyugodt afelel, hogy senki és semmi meg nem zavarhatja játékát.

A hálóba vetett biztos tudat az övé. A hálóba, melyet akár a világ fölül teríthet. S annyi áldozatbogár vergődik a láthatatlanságig álcázott szövevényben, amennyit akar, győzze vérüket csapolni.

Csapdája nincs? De igen. A kör önmagába tér.

Egy reggel kifogtam. A pók kalandját szákmányával.

A parányi áldozat hosszú lábainak kosarában vergődött. Akkor volt az áldozat, mint egy gombostűfej. A pók számos lába: iszonytató toronydaruk, melyek útra készülő ballisztikus gömböt tartanak: a pók feneketlen bendőjét.

Figyeltem az áldozat kitérését ki-

Szeberényi Lehel:

A háló

sérleteit. Szurkoltam neki. Makacsul ragaszkodott az életéhez.

El-eljutott a pók lábaihoz, melyek körbefogták, miként egy fogolytábor kerítésoszlopai. Sose jutott túl a lábakon. Azok nyugodtan, biztosan álltak a helyükön, s némi sóprógetó mozdulatot téve, mindig visszatereltek a halálraíteltet.

És az még mindig nem adta fel. Nem fogadta el a reménytelent.

Magam röstelkedtem a nagy és hatalmas pók helyett, együtt éreztem áldozatával, a parányival.

Pók volt az is, pókokcska, a pókok nagy családjából. Egy másik rasszhoz tartozott: a kistestűekhez, melyeknek hasa nem nagyobb egy sovány pontnál, s végtagjaik fölöttébb kurták és cingárok, majdnem jelentéktelenek és színezetükben is mutatnak eltérést.

Hanem, odanézzetek! Sikerült? A pókokcska kitért a lábak zord oszlopai közül. Gombostűfejnyi fekete pont, nyargal tova a fehér falon.

A nagy pók ezt engedné? Hogy nem mozdul utána, egy lábát se mozdítja. Hagyja futni?

A nagy pók biztos a dolgában, fölőlesleges mozdulnia. Örömről kora volt.

A kicsi pók visszafordul. Arasznyi utat, ha tett. Visszatér végzete kosarába. Visszahúzza a nagy pók, a hatalmas. Zsinóron tartja, ahogy mi a csirkét és engedi boklászni kicsit. A körön belül — melynek a zsinór a sugara — járhat-kelhet. A zsinór rándulása figyelmezteti, meddig ér a szabadsága.

Újra meg újra engedi arasznyi utakra.

Ejnye, de sűrűk lettek ezek az utak.

Igy lett Stepan Zakanu — Zákány István. Van a szegedi határban egy Zákány nevű tanyai kerület; éppen jól illik ez a név a szegedi magyarra.

Garibaldi tisztjeként

Négy évig rejtőzött otthon Zákány István. Húga, Csala Anna rejtette. Végigpróbált minden mesterséget, de leginkább paraszt volt a szegedi tanyákon. Csak akkor fogta el megint a nyugtalanság, amikor hírt vette, hogy Garibaldi magyar harcosokat kér az olasz szabadságharc megsegítésére. Hajtotta a nyugtalanság, és nekiindult gyakorolni a hosszú útnak. Olaszul már jól beszélt, hiszen Veronában szolgált éveket, oda is talált a tethelyre, és huszár században nyert lovassági rangot.

Zákány István úgy ismerték meg az olaszok, mint kiváló vakmerő katonát, aki saját kezdeményezésből mindig az élen haladt az ellenség felé. De az olasz szabadságharc nem tartott sokáig, Solferino után váratlanul beköszöntött a béke. Zákány azonban tovább harcolt. Mikor hírt vette, hogy Amerikában sok magyar szabadságharcos küzd nemes célokért, égő vágy fogta el, hogy ő is ott küzdhessen a népek felszabadításáért.

Lincoln magyarjai között

Igy került Zákány István Amerikába, éppen a nagy erőmérkőzés kitörése előtt, amikor Észak a Dél ellen harcba indult a rabszolgaság intézményének eltörlése érdekében.

Teljes három évet töltött Zákány az Egyesült Államok hadseregében. Voltak ott bőven magyarok, a 48-as szabadságharcban hősiessen helytálló fiatalok, akik Lincoln Ábrahám gyűjtő szövegére álltak fegyverbe. Zákány minden valószínűség szerint a szintén szegedi származású Stahel Gyula brigádéros parancsnoksága alatt szolgált, aki az elnök egyik legkedveltebb bizalmas tábornoka volt. Amikor 1863-ban a híres gettysburgi ütközet véglegesen eldöntötte a háború sorsát, már látni lehetett, hogy a harc nem tarthat sokáig; a lázadók fővezére, Lee tábornok hatvan ezer emberével letette a fegyvert.

Zákány 1863-ban értesült róla, hogy a szomszédos Mexikó szabadságharcra súlyos válságba került. Ez a hír elég volt arra, hogy Zákány István, a vérbeli szabadsághős, megtalálja az új küzdelmek színterét.

Mexikó hőse

San Franciscóból indult el, és Mexikó határán találkozott a déli állam szabadságáért harcba szállt Jaurez köztársasági elnök táborával. Azonnal felajánlotta szolgálatait.

Jaurez barátságosan kezét nyújtott a daliás katonának.

— Örnyűg úr, szíveskedjék átvenni 3. gyalogezredünk vezetését, addig is, míg a lovasságnál önt megillető helyét elfoglalhatja.

— Köszönöm, elnök úr!
Ez a beszélgetés nyitotta meg Zákány harci dicsőségének hosszú, igazi sorozatát. Az északi tavak vidékén táborozott a köztársasági hadsereg, mikor átvette csapatainak vezényletét. Magyarok is voltak benne szép számmal, mintegy ötven-hatvanan; egy hajdúsági emigrált,

Bán Mihály főhadnagy lett a hadsegéde és leghűségesebb embere. Jaurez aggodalmasnak találta, hogy harcosai a nemzet fiaiból kerültek ki. Hogyan lehessen közöttük kapcsolat teremteni, ha nincs közös hazájuk, még az a föld sem az ő hazájuk, amin állnak, és amelybe egykor majd pihenni térnek? Zákány beleszólt a vitába.

— De kár is, hogy nincsen itt több magyarom! Mert az én fiam aztán tudnak harcolni.

— Odaát is vannak magyarok — vetette közbe egy őszbe csavarodott hajú ezredes. — Úgy hallom, egész hadsereget toboroznak belőlük Miksa császár számára. Zákány megörült ennek a hírnök. Az esti táborúzt mellett összetoboroztatta a magyar legénységet. Beszédet intézett hozzájuk, az édes hazai nyelven, kiemelve, hogy mindenkinek van szabad hazája, csak a magyaroknak nincs; ha ezt a háborút nem nyrik meg, nincs hova menekülniük. — Tehát fiúk — kiáltotta feljűk érces hangon — tudjátok, hogy miről van szó! Harcoljatok, mint ahogyan otthon szoktatok!

A próbált harcosok összenéztek, és ajkukon megzendült a drága hazai dallam... Zengett a bús dal a néma éjszakában, és mintha onnan túlról, az ellenség táborából visszhangként érkezett volna a válasz: „Megbűnhődte már e nép a múltat s jövőjét...” És másnap, a szürkület ködében, egy teljes század császári lovas szökött át a felkelőkhöz: magyarok voltak azok is. Aznap este, győzelmes harc után, az elnök ezredesi rangra emelte Zákányt, és kinevezte az első repülő lovashadosztály parancsnokává.

Kommunistikus nézetei

Mikor a mexikói szabadságharc az ausztriai házból származott Miksa császár elfogatásával véget ért, pérenak hadbírósi tárgyalása alkalmával Zákány István nagy beszédében így jellemezte az akkori politikai helyzetet:

— Uram, a császárságok korszaka lejárt, és én, mint a tengeren túl vívott szabadságharcok egyik részese, a nagy kommunista elvek diadalát hirdetem önöknek. A világot immár sugárzó tisztaságú fényzőn hatja át, mely lángra lobbantja a szíveket és velőket. Ezt a lángot hiába oltják vérrrel az emberiség nagy zsarnokai, az felcsap az égig, és beragyogja a legkoldusabb lélek éjszakáját is. Azt hirdeti, hogy egy ember nem lehet milliók életének, boldogságának ura és korlátlan parancsolója! A császárság eszméje érett gyümölcs, mely le fog hullani oda, ahonnan feltamadott: a köznapi porába!

Miksa császár kivégzése után a mexikói szabadságharc hamarosan véget ért. Zákány a háborút tábornoki rangban fejezte be, és miután a mexikói hadsereg lovassági főfelügyelőjeként a reábizott szervezési munkát sikerrel elvégezte, birtokot vásárolt Sianolában, megházasodott, és azontúl békés polgári életet élt.

Halála tragikus és megdöbbentő módon következett be: 1883-ban négy felbérelt gyilkos orozva lelőtte. A bűntény sokáig maradt felderítetlen, csak tizenegy év elmúltával kerültek rendőrkézzre a tettesek. Négy testvér követte el az orgyilkosságot: politikai bosszúból; 250 dollár vérdíjért. A magyarországi lapok is megemlékeztek az esetről.

Imre: az egykori hős, akiről 1904-ben regényt írtam, a történelmi adatok egyszerű felsorolásának hűvös megvilágításában. Ember volt: küzdött és szenvedett; volt része dicsőségben, boldogságban. Halála, bár tragikus volt, vértanújává tette annak az ügynek, melyért élete javát adta. Hősi halál a hősi élet után.